

Uluslararası Sünnetin Otoritesi Sempozyumu (16-17 Mart 2019, Sakarya)

MAHMUT DEMİR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

demir.mahmut@hbv.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6371-4348>

16-17 Mart 2019 tarihlerinde Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ABD merkezli International Institute of Islamic Thought/IIIT (Uluslararası İslam Düşünce Enstitüsü) ve Mahya Yayıncılık koordinesinde “Sünnetin Otoritesi” (مرجعية السنة) konulu uluslararası bir sempozyum gerçekleşti. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Eski Başkanı Mehmet Görmez’in sunduğu açılış konferansı ve dört oturumda sunulan sekiz tebliğ ve müzakerelerle başarılı bir organizasyona ve önemli bir ilmî faaliyete ev sahipliği yaptı.

Uzun zamandır Müslümanların sünnetin dindeki yerini tartışmaya zorlandıklarını ve bunun büyük bir zaman kaybı olduğunu dile getiren Görmez, ilim adamlarının bu klasik tartışmadan sıyrılarak artık “Sünneti günümüze nasıl taşımamız?” sorusuna yoğunlaşması gerektiğini ve bu sempozyumda sünnetin bu açıdan ele alınmasını temenni ettiğini ifade etti. “Usûl ve Makâsîd Açısından Sünnetin Evrensel Değeri” başlıklı konuşmasında Görmez, sünnetin İslam medeniyeti ve kültürü ile Müslüman birey ve ümmet açısından taşıdığı değer üzerinde durduktan sonra neden hala sünneti tartıştığımızı sorguladı. Buna göre sünnet sadece Kur’an’ın beyanı değildir, tüm insanlık için bir değerler manzumesidir. İlahî vahyin beşeri düzlemdeki ifadesi olan sünnet, İslam ümmeti ve medeniyetini inşa eden bir değerdir. İslam medeniyetinin tezahür ettiği tüm müesseseler ile her türlü şâir-i İslamiyye büyük oranda sünnet üzerine bina edilmiştir. İslam’ı farklı coğrafyalarda yaşanabilir kılan, farklı Müslüman milletler arasında duygu ve düşünce birliği ile ortak zihni tutum ve bilinç oluşturan güç, sünnet olmuştur. Sünnet, asr-ı saadeti çağlara taşıyan, sürekli yenileyen ve ihya eden bir değerdir. Kriz zamanlarında asr-ı saadete, sünnete dönüş her zaman bir çıkış kapısı olmuştur.

Sünnetin evrensel, dinamik ve İslam ümmeti için güçlü bir tarihsel hafıza değerine vurgu yapan Görmez'e göre sünneti bu güne nasıl taşıyacağımızı konuşmak varken bugün hadis ve sünneti polemik konusu yapmak bir düşünce ve medeniyet krizidir. Ona göre, günümüzde sünnet ve hadise dair tartışmalara baktığımızda maalesef itidalden uzak bir manzara görüyoruz. Bir taraftan sünneti/hadisi toptan reddeden ifrat yaklaşımıyla, diğer taraftan sünneti savunma adına her hadisi tartışmasız Hz. Peygamber'e isnad etmekten kaçınmayan diğer bir aşırı uç, yani tefrit yaklaşımı ile karşı karşıyayız. Böylece sünnet ümmeti ayırıştırıran bir enstrümana dönüşmüştür.

Sünnetin/hadisın bu gün tartışılır hale gelmesinin arkasında yatan temel sebeplere de değinen Görmez, bunun mahza art niyetli oryantalistlerin saldırıları ile izah edilemeyeceğini, bununla birlikte modernizmin meydan okumaları karşısında Müslümanların bir çözüm üretmekten aciz kalışı başta olmak üzere, sünnetin en kapsamlı kaynağı olan hadis külliyyatının usulsüz ve methodsuzca kullanılmasının, tüketilmesinin bu durumun oluşmasında etkili olduğunu vurguladı. Bilhassa ülkemizde hadis külliyyatının bilinçsiz bir biçimde Türkçeye çevrilmesi sünnet ve hadisten usulsüz ve methodsuz istifade edilmesine yol açmaktadır. Görmez'e göre, sünnetin bir kaynağı olan hadisler doğru anlaşılmadığı müddetçe sünnet etrafında cereyan eden tartışmalar asla bitmeyecektir. Sünnetin otoritesini tartışırken risaleti rivayetle, Rasul'ü raviyle bir başka deyişle Risaletin otoritesi ile rivayetin otoritesini, sünnetin otoritesi ile ehl-i hadisın ve hadis külliyyatının otoritesini karıştırdığımız müddetçe bir neticeye varamayız.

Sempozyum oturumlarında sunulan tebliğlere baktığımızda Mehmet Görmez'in çizdiği bu çerçevede bir sempozyum gerçekleştiğini söylemek güçtür. Birinci oturumda sunulan üç tebliğin ilkinde "Sünnet Kavramının Gelişim Süreci ve Hücciyeti ile İlişkisi" ele alındı. Muḥammed Naşîrî (Fas) bu tebliğinde sünnet inkarcılığının tarihçesi, fıkıh mirasının ortaya çıkması, bu mirasın sünnetle alakası üzerinde durdu. İmām eş-Şâfi'î'nin (ö.204/820) sünnetin hücciyetine dair savunularına ve sünnetin kaynağını *merfû'* hadise indirgemesine, *mevkûf* ve *mursel* haberlerin değeri gibi klasik tartışmalara yer verdi. Klasik dönemdeki tartışmaların sünnetin hücciyetiyle değil kapsamıyla ilgili olduğunun altını çizdi. Bu bağlamda İmām eş-Şâfi'î'nin sünnetin kapsamını daralttığını; buna karşın İmām Mâlik (ö.179/795) ve Ebû Ḥanîfe'nin (ö.150/767) sünnetin kapsamını geniş tuttuklarını ifade etti. Muḥammed Naşîrî sünnet inkarcılığının sahabe dönemine kadar uzandığını ifade etti.

İsmâ'îl el-Ḥasenî (Fas) “Kur’an ve Sünnet Arasındaki Belirgin İlişki” başlıklı tebliğinde “Kur’an’dan bağımsız *teşrî*” yönü ile “Kur’an’ın tatbîkî beyanı” olmak üzere sünnetin iki farklı konumunu ele aldı. El-Ḥasenî çağdaş araştırmacıların, bilhassa da merhum Ṭāhā Cābir el-‘Alvānî’nin görüşleri ışığında sünnetin bu iki statüsünü tahlil etti. Tebliğin müzakerecisi Şükrü Şirin’in de haklı eleştirisinde ifade ettiği üzere el-Ḥasenî, adeta el-‘Alvānî’nin *İşkālīyyetu’t-Te‘āmul ma‘a’s-Sunneti’n-Nebeviyye*¹ adlı kitabının sunumunu yaptı. El-Ḥasenî sünnetin Kur’an’ın mücmelini beyan, umumunu tahsis, mutlakını takyid gibi fonksiyonlarına işaret ettikten sonra Kur’an’da bir aslı olmaları hasebiyle, sünnetin bu fonksiyonları hususunda bir tartışma olmadığını, esas tartışmanın sünnetin Kur’an’dan bağımsız olarak *teşrî* vasfının olup olmadığıyla ilgili olduğunu ifade etti.

“Sünnet ile Amel Etmenin Yöntemi: Kuramsal Çerçeve” başlıklı tebliğinde Nemā’ Muḥammed el-Bennā (Katar) sünnet ile Kur’an arasında sıkı bir bağ olduğunu, sünnetin vahyin ikinci kaynağı olduğunu ve murad-ı ilahînin ancak sünnet sayesinde anlaşılabileceğini vurguladı. Mehmet Görmez’in işaret ettiği gibi el-Bennā da Kur’an’ı beyan ve tefsir eden bir kaynak olmasının ötesinde sünnetin İslam ümmetinin ve medeniyetinin inşasında, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberlik şuurunun tesisinde ve Müslümanın geçmişi ile bağ kurmasında taşıdığı role işaret etti. Bu bağlamda El-Bennā’nın sünnetle amel etme ile hadislerin doğru anlaşılması arasında kurduğu ilişki kayda değerdir. Buna göre sünnetle doğru bir şekilde amel edilebilmesi için hadislerin tek tek değil bütüncül olarak ele alınması, hadislerin Kur’an ayetleri ışığında, diğer şer’î ilimler hatta psikoloji, sosyoloji gibi ilgili diğer disiplinler de göz önünde bulundurularak anlaşılması gereklidir. Yine bu bağlamda hadislerin, taklitten uzak bir şekilde sahabe ve tabiinin yorumları, makasid ilmi, tarihin verileri, zaman, mekan ve çevre faktörleri gibi unsurlar ışığında anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Tarihsel olarak metin tenkidinin *isnād* tenkidinden önce gerçekleştiğini ifade eden el-Bennā’nın metin tenkidinin tüm musannefata tatbik edilmesi gerektiği yönündeki önerisi de kayda değerdir.

İkinci oturumun ilk tebliğinde Mustafa Genç “Vahyin Sünnetin İnşasındaki Belirleyici Rolü” başlığı altında sünnet-vahiy ilişkisini ele aldı. Bu bağlamda Genç, muhaddislerin sünnet tanımının sünnet-vahiy ilişkisine bütüncül yaklaşım açısından en kapsamlısı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre

¹ Ṭāhā Cābir el-‘Alvānî, *İşkālīyyetu’t-Te‘āmul ma‘a’s-Sunneti’n-Nebeviyye* (Herndon: el-Ma’hedu’l-‘Alemlî li’l-Fikri’l-İslāmî [The International Institute of Islamic Thought], 1435/2014).

sünnet, Hz. Peygamber'in her türlü söz, fiil, takrir, ahlaki yahut yaratılış özellikleri ile siret, meğazi ve hatta peygamberlikten önceki güzel davranışlarının tamamını kapsar. Bısr b. el-Hâriş el-Hâfî'ye (ö.227/842) ait "İslam sünnettir, sünnet de İslam'dır"² şeklindeki sünnet tanımına yer veren Genç, bu denli kuvvetli bir içeriğe sahip olmasından ötürü sünnetin oryantalistlerin saldırılarına maruz kaldığını ileri sürmektedir.

Genç, sünnet-vahiy ilişkisini doğru kurabilmenin, Hz. Peygamber'in "Rasulullah" olmasıyla "beşer" olması arasındaki ince dengeyi doğru şekilde kurabilmekle doğru orantılı olduğunu ifade etti. Zira Hz. Muhammed'in Rasulullah olması vahyin, etkin, belirleyici ve inşa edici bir unsur sayılmasını gerektirir. Beşer olması ise onun cüz'î iradesiyle aklını kullanarak ictihadlarda bulunmasını gerektirir. Rasulullah'ın beşer olarak yaptığı tasarruflar ve verdiği hükümlerde yanılma payı söz konusudur. Dolayısıyla beşer olarak yaptığı ictihadlar ya vahyin tashihine ya teyidine ya da takririne mazhar olacaktır.

'Abdulmecîd en-Neccâr (Tunus), "Dini Hükümlerin Belirlenmesinde³ Sünnetin Otoritesi" başlıklı tebliğinde sünnetin tatbîkî yönünü ele aldı. Ona göre sünnet olmadığı zaman din, Hz. Muhammed'in getirdiği din olmaktan çıkar. Sünnet Kur'an'ı beyan etmesi itibariyle *teşrî'*de Kur'an'la aynı değere sahiptir. Ancak sünnetin Kur'an'dan bağımsız müstakil bir değeri daha vardır ki o da sünnetin dinî hükümlerin sosyal hayata tatbikinde oynadığı rolüdür (المرجعية التنزيلية).

Rahmet-i ilahinin bir yansıması olarak dinin pratik hayata tatbikinde Müslümanların önünde Hz. Muhammed gibi bir örnek olduğunu ifade eden en-Neccâr, ancak nebevi sünnetin bir takım esaslar çerçevesinde İslam'ı hayata tatbik ettiğini vurguladı. Dini uygulamanın anlamaktan daha karmaşık olduğunu, bunun sebebinin ise sosyal hayattaki hızlı değişimler olduğunu ifade etti. Bu durumda *makâşidu's-şerî'a* büyük önem arz ediyor. Dinin hepsi bir maksada bina edilmiştir. Bu maksatlar tahakkuk etmediği zaman İslam'ın uygulamada belirlediği hedeflerin dışına çıkılır. Makâsıdın anlaşılması sünnetin uygulamasını kolaylaştırır. Dinde kolaylık prensibi, muhatabın kişisel, vakıanın yerel özelliklerini dikkate almak, uygulamada dikkate alınması gereken kaidelerdir.

² Bkz. Ebü'l-Hüseyn Muḥammed b. Muḥammed İbn Ebî Ya'lâ, *Ṭabaḳātu'l-Ḥanābile* (Beyrut, tsz.), c.2, s.41.

³ Aslında "tatbikinde" daha doğru ve kapsayıcı bir çeviri olacaktır (المرجعية السنة النبوية في تنزيل الأحكام (الدينية)).

‘Abdulfettâh ez-Zuveynî (Fas) “Şer’i ve Aklî Açından Nübüvvetin Tarihselliği ve Risâletin Evrenselliği” başlıklı tebliğinde *ef’âlu’r-Rasûl* üzerinde durdu. Hz. Peygamber’den sadır olan davranışlar beşer, nebi, şâri’ vs. sıfatlarla mümkündür. Rasulullah’ın risalet görevinde esas olan tebyindir. Tebliğ ve risalet makamları evrensel olmakla beraber tedricilik ve *haşâ’îşu’r-Rasûl* gibi konular tarihsellikle alakalıdır. Hz. Peygamber’in bazı konulardaki ictihadları evrensel nitelikte değildir (“Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz / Hurma aşılama örneği”). Sahabe de Hz. Peygamber’den sadır olan fiilleri ayırıyordu. Anlamadıkları zaman hangi sıfatla söylediğini soruyorlardı. Bedir esirleri uygulaması ve ilgili ayet, Berire örneği, kabirlerde ağaçların kesilmesi talimatından izhir ağacının istisna tutulması, remle ve hervele örnekleri gibi. Ez-Zuveynî göre bunların hepsi nübüvvetin tarihsel yönüne işaret ediyor.

Üçüncü oturumun ilk tebliğinde Hafsa Kesgin “Klasik Öncesi Dönemde Sünneti Tespit Etmede ‘Amel’e Dayanmanın İmkânı” başlıklı tebliğinde eş-Şâfi’î öncesi ve sonrası sünnet kavramının kapsamı üzerinde durdu ve amel (bilhassa amel-i ehl-i Medine) ile sünnet ilişkisine dair klasik tartışmalara yer verdi. Kesgin, klasik dönemde sünnetin hadisle, klasik öncesi dönemde de sünnetin amelle ilişkisinin daha güçlü olduğu tespitine yer verdi.

Kesgin, sahabe, tabiun ve İmâm Mâlik ve çağdaşlarının ve farklı İslam beldelerindeki amel ve sünnet anlayışları hakkında bilgi veren tebliğci amel ile örfün zaman zaman iç içe girmiş olmasının sünnetin ‘amel’e indirgenmesinin önündeki en büyük engel olduğunu ifade etti. Klasik dönem sonrası ulema amelini örf, adet gibi unsurlardan ayırtırmak maksadıyla ikili bir tasnife tabi tuttu. Hz. Peygamber’den nakledilen fiil, söz ve takrirlerinden ibaret olan bağlayıcı nitelikteki amele *naklî*; müctehid imamların ictihadlarını da kapsayan amele de *ictihadî* adı verildi. Kesgin’e göre amelin naklî olan kısmının diğerlerinden ayırıştırılması sünnetin amelle tespit edilebilmesine imkan sağlayan önemli bir adım olmuştur.

“Müstakil Hüküm Koyma Bakımından Sünnet: Hücciyeti Konusundaki Yaklaşımlar” başlıklı tebliğinde Muhammed Enes Sermîni (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi), Kur’an’dan bağımsız olarak hücciyet itibarıyla nebevi sünnetin *teşri’* değeri üzerinde durdu. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in ictihadı meselesine temas eden Sermîni, onun tebliğ ya da risalet hususunda ictihadının söz konusu olamayacağını ifade etti, din ve dünya işlerinde yaptığı ictihadların cevâzı ve bağlayıcılığı konusundaki farklı görüşleri dile getirdi. Sermîni sünnetin hücciyeti konusundaki dört farklı yaklaşımı da detaylı bir biçimde delilleriyle beraber serdetti. Bunlar; Hz. Peygamber’in her türlü

tasarrufunu aynı mertebede (tebliğ, beyan ya da *teşrîf* kapsamında) gören gelenekselci yaklaşım ya da hadisçilerin yaklaşımı; Hz. Peygamber'in tasarruflarını beşerî ve nebevi ayırma tabi tutan usulcülerin yaklaşımı; eş-Şâhibî'nin (ö.790/1388) temellerini attığı makâsıdî yaklaşım ve modernist yaklaşım. Bu son görüş makasıdî yaklaşım ile sünnet inkarcılığı arasında bir yerdedir. Modernist yaklaşım sünneti tam olarak inkar etmemekle beraber onun otoritesini ibadetlere hasreder. Sermîni, sünnet ile Kur'an'ın ortak kaynağının vahiy olduğunu, bu yüzden ikisi arasında bir çelişki olamayacağını söyledi. Her ikisi de vahiydir ancak Kur'an *asıl*, sünnet ise *fer'*dir. Rasulullah mahza bir postacı değil, bir mübellîğdir. Tebliğ beyanı, beyan ise Kur'an'dan müstakil hükümler vazetmeyi gerektirir. Tebliğ ile beyan arasında sıkı bir bağ vardır. Dolayısıyla *el-vaḥyü'l-beyānî* konumunda olması hasebiyle sünnet, Kur'an'ın oynadığı rolü oynar. Kısaca tebliğ ve beyan vasıflarına sahip olan Allah Rasulü *teşrîf* yetkisine de sahiptir. Ancak onun sünnetiyle amel, usul ve makasid ilminin prensipleri doğrultusunda gerçekleşir.

Son oturumun ilk tebliğinde Ḥasen el-Ḥaṭṭāf (Mardin Artuklu Üniversitesi) "Sünnetin Dinî ve Beşerî Yönünü Tesbit Esasları" başlıklı bir sunum gerçekleştirdi. El-Ḥaṭṭāf, "Hz. Peygamber'in tüm tasarrufları evrensel nitelikli bir *teşrîf* midir yoksa muayyen bir zamanla sınırlı olan tasarrufları da var mıdır? Varsa bunları ayırmanın kriterleri nelerdir?" sorularına cevap aradı. El-Ḥaṭṭāf sunumunu *teşrîfî sünnet* (السنة التشريعية) ve *zarfî sünnet* (السنة الزرفية) taksimi üzerine bina etti. *Teşrîfî sünnet*, hükmü değişmeden kıyame kadar baki kalacak olan sünnetleri; *zarfî sünnet* ise belirli bir zaman veya mekanla kayıtlı olan tarihsel sünnetleri ifade eder. El-Ḥaṭṭāf'a göre aksi ispatlanana kadar Rasulullah'tan sadır olan fiiller *teşrîfî sünnete* hamledilir.

Sempozyumdaki son tebliğin sahibi Fāris Zāhir "Hz. Peygamber'in Terk Ettiği Fiillerin Sünnet Olarak Değerlendirilmesi" konulu fıkıh usulünün bir mevzusu hakkında sunum yaptı. Zāhir, Rasulullah'ın terk ettiği bir fiilin sünnet sayılıp sayılamayacağını, sayıldığı takdirde bu sünnetin hücciyetini ve dinî hükümlere etkisini ele aldı. Sunumunun büyük kısmını *terk* ve ilgili kavramların tanımlarına ayıran tebliğci, *terkî sünnetlerin* de *ef'ālu'r-Rasūl* kapsamında olduğunu ve onlarla tıpkı diğer sünnetler gibi istinbatta bulunabileceğini ifade etti.

Tüm tebliğlere göz atıldığında sünnete ilişkin en çok hatıralarda kalan kavram ve ifadeler bir başka deyişle sempozyumun anahtar kavramları şunlardı: Sünnet inkarcılığı, sünnetin kapsamı (eş-Şâfi'î öncesi ve sonrası), sünnetin *teşrîf* değeri, sünnet-vahiy ilişkisi, tebliğ-beyan, Rasulullah'ın icti-

hadî, *ef'âlu'r-Rasûl*, Rasulullah'ın nebevi tasarrufları, Rasulullah'ın beşerî tasarrufları, amel/amel-i ehl-i Medine, makâsîd.

Ülkemizde bilhassa son yıllarda sünnetin değeri ile ilgili yapılan tartışmaların bu sempozyumun düzenlenmesinde etkisi olduğu yadsınamaz. Özellikle ilahiyat talebelerinin sünnet etrafında yapılan güncel tartışmalardan haberdar olmaları açısından bu tür ilmî toplantılara her zaman ihtiyaç vardır. Ancak bu toplantılara uzaktan yakından katılanlar daha fazla verim elde etmeyi hak etmektedirler. Sakarya'daki sempozyumun bir hayal kırıklığı yaşattığını söyleyemem; ancak yine de şu tenkitleri yapmadan geçemeyeceğim:

- Sünnetin kaynak değeri (مرجعية السنة) kadim ilmî bir meseledir. Fıkıh Usulü'nün en mühim bahislerinden biridir. İlgili literatürde Peygamber fiillerinin (*ef'âlu'r-Rasûl*) taksimi gibi mevzular bu hususu ele alır. Ancak sünnetin otoritesi farklı ve modern zamanların bir tartışmasıdır. Sünnetin otoritesini tartışmaya açan Ehl-i Kur'an gibi akımların izlerine klasik dönemde rastlamak zordur. Bu ayırımın yapılmamış olması sempozyumdaki en önemli eksiklerden biridir.

- Sünnet konusunda yapılan sunumlar ve müzakereler büyük oranda klasik dönemin tartışmaları etrafında temerküz etmiştir. Bu da dinleyiciyi adeta yormuştur. Sünnetin mahiyeti ve güncel değeri gibi bir üst başlık tercih edilseydi belki klasik tartışmalara boğulmayan daha fazla tebliğ dinleme şansı elde edilebilirdi.

- Benzer konuların sık sık farklı tebliğlerde sunulması da sempozyuma dair bir başka eleştiri konusudur. Tebliğ konularında tedahül olmamasına azami derecede dikkat edilmesi gerekmektedir.

- Sünnetin değeri ya da otoritesi ile ilgili tartışmalarda zaman zaman hadis ile sünnetin karıştırıldığı, dolayısıyla bir hadise getirilen eleştirinin sanki sünnetin değerine getirildiği hatta Hz. Peygamber'e karşı çıkmakla eş tutulduğu bilinen bir gerçektir. Kanaatimce sempozyumda bu konunun ele alındığı bir tebliğin olmaması bir eksiklikti.

- Bu tür bilimsel toplantılar düzenlenirken savunmacı refleksler bir kenara bırakılmalıdır. Sempozyumda farklı tezleri savunan en azından birkaç ilim adamının da davet edilmesi faydadan hali olmayacaktır.

- Kapsamlı ve güncel bir sünnet tanımına yer verilmemesi de sempozyumda göze çarpan bir başka husustu. Sünnetin daha çok klasik dönem tartışmalarının etkisinde kalınarak yoğunluklu olarak fıkhi boyutlarıyla ele alınması bu durumun bir sebebi olabilir.

- Sunulan tebliğlerin ekseriyetle sünnetin delil olma değerini delilleriyle ortaya koymaya yönelik olması doğal olarak sünnetin ahlaki boyutlarını gölgede bırakmıştır. Kanaatimce Mehmet Görmez'in açılış konferansında ifade ettiği çerçevede bir kaç tebliğ yer almış olsaydı, Sempozyum, ele alınan konu özelinde, alandaki önemli bir boşluğu doldurmuş olacaktı.